

SPLISI SPO

52*1 GRAFIKE
DAN REISINGER

TEKST ABA KOVNER

VATRI

Izraelski pesnik ABA KOVNER rođen je 1918. godine u Sevastopolju. Odrastao je u Vilnusu, u Litvi, gde je završio hebrejsku gimnaziju. Kovner je bio jedan od organizatora oružanog otpora u getu u Vilnusu, a kasnije je komandovao jevrejskim partizanskim jedinicama u obližnjim šumama. Posle rata, 1946. godine, pristupio je jednom kibucu u tadašnjoj Palestini, a od 1948. godine je stanovnik Izraela. Objavio je više pesničkih zbirki, i dobitnik je najuglednijih književnih nagrada u Izraelu. Kovner je takođe tvorac projekta za Bet hatefucot, Muzej jevrejske dijasporu u Tel Avivu.

DAN REIZINGER, izraelski slikar i dizajner, rođen je u Kanjiži 1934. godine. U Izrael se doselio 1949, a već dve godine kasnije počinje da pohađa umetničku akademiju u Jerusalimu. Sredinom šezdesetih studirao je slikarstvo i dizajn u Londonu. Kao slikar, Reizinger je izlagao na brojnim izložbama u Izraelu, SAD, Jugoslaviji i drugim zemljama. Autor je murala, reljefa i skulptura za mnoge javne objekte u Izraelu, Velikoj Britaniji i SAD. „Spisi o vatri” su prvi put izlagani 1977. godine u Bet hatefucotu, kao serija od 53 uljane slike. Ove slike su poslužile kao osnova za seriju od 53 serigrafije na aluminijumskom papiru, štampanu u Parizu 1978–79.

Aba Kovner
Dan Reisinger

***Spisi
o
vatri***

Beograd, 1990.

Autori:

Aba Kovner

Dan Reisinger

Prevod s engleskog:

David Albahari

Recenzenti:

Dr Lavoslav Kadelburg

Milica Mihailović

Urednik:

Luci petrović

Tehnički urednik:

Mihailo Mirković

Izdavač:

**Savez jevrejskih opština Jugoslavije
11000 Beograd, 7. juli 71-a/III**

Tiraž: 1.000 primeraka

Štamparija:

GIRO „Srboštampa”, Beograd, Dobračina ulica br. 6–8

SPISI O VATRI su zbirka istinitih priča iz raznih izvora, koje je prikupio i ponovo zapisao Aba Kovner, uz navode iz dela drugih pesnika i pisaca.

Knjiga počinje izrekom „Ništa nije potpunije od slomljenog jevrejskog srca”. To je moto. Ništa nije konačno, ništa doista savršeno. Možda vrednost simbolizma leži u činjenici da svaki detalj ne mora da dobija vizuelno objašnjenje. Nastojim da sažmem i predstavim svoje slike... da naslikam svoje slike.

Pre nego što se slike pogledaju, treba pročitati svaku priču. Iako nisam nameravao da ilustrujem, da doslovno pratim tekst, osećao sam da tekstu moram da dam vizuelnu atmosferu kao kontrast pisanim rečima koje su, u originalnom tekstu, ponekad napisane stilom iz raznih vekova. Osećao sam da je bitno da ostanem u vezi s pričom. Ali samo to. Ništa više, samo dodir.

Osećao sam da treba da sledim svoju maštu i osećanja, pogotovo zbog toga što sam, kao Jevrejini koji je prošao kroz holokaust, osećao izuzetnu bliskost s tom knjigom. Osećao sam da treba da izrazim svoje gledište današnjim jezikom, kako bih izrazio svoj gnev – gnev koji se nakupio u meni i u svakom Jevrejini – ne samo temom, nego i načinom izrade moga dela.

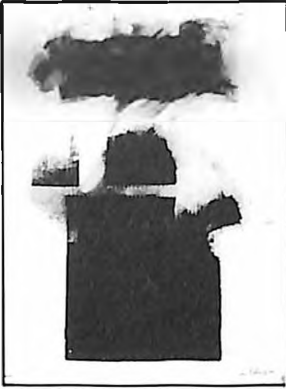
Priču po priču sam izučavao, vraćao se izvorima, a posle izvesnog perioda izučavanja i skiciranja, počinjao sam da radim. Ponekad su se dugotrajne pripreme veoma brzo ostvarivale. Čin slikanja je, u stvari, čin gneva, doslovno, gneva. Tada, suočen sa patnjom, beskrajnom patnjom, čovek nema srednjovekovno strpljenje za crtanje detalja i šara na tkanini, ili parčetu tkanine, za lice koje je zajedno sa hiljadama i milionima lica bilo deo te tragične istorije. Nisam mogao... Možda sam mogao da naslikam jedno lice i da kažem sve, ali sigurno nisam mogao da sledim pedeset dve priče strpljenjem ravnodušne osobe.

Kao što sam rekao, prvo treba pročitati priče, a tek onda pogledati slike. Međutim, želeo bih da dodam nekoliko stvari koje doprinose boljem razumevanju. Kroz svaku od ovih slika provlači se izvestan simbolizam. Kada bih ih sažeo u čisto apstraktni simbolizam, izgledale bi veoma slično, jer je njihova osnovna priča slična. Priče govore o uništavanju, ubijanju i spaljivanju Jevreja.

Drugim rečima, ne može se ostvariti potpuno formalistički simbolizam. Neke boje sam koristio kao simbole. Bela predstavlja Jevreje, belo molitvenog šala, belo vernika... nadu, možda čistotu. Crvena ne predstavlja uvek vatru. Često sam ovde crtao vatru, ali ne crvenom bojom. Ona se često pojavljuje kao krv, kao akcija, kao bol. Crna; ugali, sagorele crne senke, nesigurnost, nejasnost, dramu. Ona je crna i zlatna.

Srebrnu pozadinu sam odabrao kao kontrast nešto emotivnijem jeziku slika. Hladna neutralna aluminijumska pozadina se menja sa svakim pokretom posmatrača, njegovih očiju, glave, a ponekad odražava prostor sobe. Ona je crni znak napisan na nebu. Smatrao sam da ne treba da radim na površini koja se proteže od jednog do drugog ugla. Aluminijum mi je pružio taj beskrajni osećaj, tu beskrajnost. Mogao sam da urezujem u aluminijum, što je podsećalo na jevrejsku umetnost XVIII i XIX veka. Urezivanje u aluminijum je takođe predstavljalo vertikalno izražavanje. Plastičan izraz agresivnog postupka, agresivne izrade.

Dan Reisinger

Započecemo prvim crtežom, a to je *Ključ*. Kada se priča pročita, jasno je da taj nepostojeći ključ predstavlja gotovo senku koja se odražava sa slike. Kretanje neba i sveta može se stilizovati u apstraktnu subjektivnu predstavu. Ton određuju crveni komadi vatre ili oblaka koji lete. Tmina crne, sa svojim vertikalnim linijama, u stvari je nada. Jevrejin koji luta vekovima, gleda napred, gleda gore, nada se da će ključ pasti, ključ za sve njegove probleme, ključ za njegov dom... njegovu domovinu.

Cele noći plamena mora i vatreni jezici kružiše nad Hramom. Zvezde se rasprskavaše na nebu, i deca videše iskre kao da su tamo bila.

Kuće u selu na severu behu zavejane snegom, a u sumrak rabin nastavi da im pripoveda legende o uništenju:

...a kada zapovednik Nabukodonosorove vojske osvoji Jerusolim i zapali Hram, prvosveštenik i njegovi pomoćnici uspeše se na krov Hrama u plamenu. Tada prvosveštenik podiže pogled prema crvenom nebu i visoko baci ključeve Hrama.

I nešto nalik ruci izroni i dohvati ključeve... Starac začuta i deca obukoše kapute i krenuše kući, prteći sneg koji je sijao pod mesečinom. A jedno dete tužnih očiju, kada je leglo u krevet, ugleda kako usijan ključ pada s neba i tone u vode zelenog jezera iza sela.

1 Plač proroka

1
Razorenje Prvog Hrama.
586 pre n.e.

Crtež br. 1

To je crni i plavi krug. Crno sunce. Beznadežni izgon Jevreja iz njihove domovine, katastrofa monumentalnih razmera, podsetili su me na stvaranje kosmosa. Sunce eksplodira i stvara svoje planete sejući ih po praznom nebu. Celina, smatrao sam zbog nečega, krug države, srebrni krug u sredini crteža, čisti srebrni krug, čista potpuna površina, sve je to izgubljeno. Umesto toga, mrak, crna eksplozija sa tačkama, gde plavo simbolizuje jevrejsko nacionalno biće koje eksplodira na parčice. Od tog trenutka naša priča počinje... od kruga koji se raspao na parčice.

Cele noći plamena mora besneše nad Hramom, i Jeremija hodaše s izgnanicima, i plakaše sa njima. A onda ih napusti i vrati se u Jerusalim, jer je želeo da uteši one koji su ostali.

*Izgnanici videše gde odlazi, i zajecaše:
Oče naš, Jeremija, šta će s nama biti?
Jeremija im odgovori i reče:*

*Kunem se nebom i zemljom, da ste bar jednu suzu prolili
dok ste bili u Cionu, ne biste bili izgnani.*

2 Elegija i odjek

2

U vavilonskom ropstvu,
597–458. pre n.e.

Crtež br. 2

Ponovo, predmet... harfa. Ona je samo simbol. Ne postoji uvek. Pa ipak, nacrtao sam, urezao sam neku vrstu harfe. Ne znam kako je harfa izgledala u Vavilonu, možda su postojale trouglaste harfe, ali taj zatvoreni čisti oblik ponovo predstavlja, ili je predstavljao, čežnju za nečim potpunim. Nečim čvrstim i postojanim što je nekada predstavljalo jevrejsku državu. Ispod toga, oblici lestvica simbolizuju nadu. Urezani oblici, siluete ljudi. Nisam hteo da ih doslovno predstavim. U pitanju je međusobni odnos između te simbolične harfe, simbolične muzike, muzike domovine i tih beznadežnih lestvica. Taj međuođnos je prava priča ili, pre, snaga mojih crteža.

Mi nismo bili tamo. Ali ova pesma nas je pratila u svako izgnanstvo:

Na vodama vavilonskim sjedasmo i plakasmo opominjući se Ciona.

O vrbama sred njega vješasmo harfe svoje.

Ondje iskahu koji nas zarobiše da pjevamo, i koji nas oboriše da se veselimo: „Pjevajte nam pjesmu cionsku”.

*Kako ćemo pjevati pjesmu Gospodnju u zemlji tuđoj?**

* Psalam 137, prevod Đ. Daničića

3 Hrabri ljudi su mogli da nas spasu

3

Naredba Antioha Epifana;
ustanak Makabejaca,
168. pre n.e.

Crtež br. 3

Ovo su slomljeni parčići helenističke kulture koji su ponovo sastavljeni. Oni kazuju jednu reč... Jehova. Ona nam govori o odbacivanju, ili o konačnom odbacivanju jedne strane kulture, čiji elementi su upotrebljeni za ojačavanje te jedine vere. Nacrtani su samo crnom, kao kontrast između ilustrativnog i lakonskog načina za praćenje priče.

Strana vlast u zemlji naših očeva okrutna je kao grob. Zemlja nam se čini kao tuđe tlo kada je Antioh naredio da moramo da poštujemo zakone nejevreja, skrnavimo Šabat i praznike, i odreknemo se Tore. Narod Izraela zavetovao se da neće jesti nečistu hranu i skrnaviti sveti Savez, i odabra da umre.

Tada kralj posla po sveštenika Matatiju, i zatraži da poštuje naredbu.

Matatija odgovori:

Neka se svi narodi pod kraljevom vlašću njemu pokore i napuste obrede svojih otaca i prihvate njegove naredbe, ja i moji sinovi i braća moja sledićemo naš Savez.

I tada se podiže njegov sin Juda Makabi, i pridružiše mu se sva njegova braća i svi sledbenici njegovog oca. I povedoše rat Izraelov. I spasiše nas. I neka zauvek bude blagoslovena uspomena na njih.

4 Tvrdoglavi narod

4

Kip u Hramu; Naredba Kaligule, 40. n.e.

Crtež br. 4

Narod Izraela se ponovo okupio, organizovao se u snagu, i svojom odlučnošću, svojim organizovanjem nagovestio borbu, nagovestio ustanak. Oni su, kako ja to vidim, stvorili obrazac. Organizovani obrazac. Taj obrazac može da se posmatra kao četa vojnika. Oni su stvorili oblik menore, simbol državnosti. Svaka zlatna tačka je borac. Zlatna boja se kasnije vraća u nekim crtežima kao simbol jevrejske borbe... aktivne borbe. Plavo nas donekle podseća na stvarnost. Plavo nebo obeleženo crnim, mračnim krilima predskazuje tragediju.

Careva naredba udari kao grom iz vedra neba, i zemlja zadrhta.

Jer Kaligula nam je zapovedio da ga prihvatimo kao božanstvo i da njegov kip stavimo u Hram u Jerusalimu.

I mi se podigosmo, golemo mnoštvo, i pođosmo u Ako, u boravište namesnika Sirije i Izraela. Hiljade nas stajaše na trgu, i rekosmo Petroniju:

Namesniče! Taj kip možeš da staviš u Hram tek kada ceo naš narod bude mrtav!

I ležasmo pod svodom nebeskim četrdeset dana i četrdeset noći, na hiljade ljudi. Beše to u dane žetve. I namesnik se ne usudi da izvrši carevu naredbu.

I kada iz Rima napokon dođe zapovest da se naredba ukine, on nas ostavi na miru, bar za neko vreme.

5 Ove noći

5

Razorenje drugog Hrama,
70. n.e.

Crtež br. 5

Uništenje Jerusálima

Nacrtao sam menoru koja se nalazila u Hramu. Krv i vatra što su napastvovali Jerusálim bili su neizbežni elementi ove kompozicije. Kameni zid nas podseća na uništenje grada, koji je sjedinjen u tamnu siluetu i obojene kamene blokove. Pomama akcije, vatre i krvi, je doista prisutna u naporu da se objasni atmosfera tragedije.

Cele noći plamena mora besneše nad Hramom. A Tit i njegovi vojnici nastaviše da pale zgrade Hrama sve dok ceo trg ne zaplamsa u vatri.

Ali gornji grad se i dalje držao. A kada, posle pet meseci opsade, padoše tri kule na Herodovoj palati, Rimljani su mogli trijumfalno da se oglase nad gradom oskrnavljenim svojom krvlju, prepunim izgladnelih i pobijenih ljudi, gomila žara i pepela.

Devetog ava razoren je prvi Hram. I drugi Hram je razoren devetog ava. I pesnik vide kako se javlja zora nad ognjištem Jerusálima:

Naš Hram je napušten i naš oltar uništen i sv razrušeno, a naša harfa je zaustavljena i pesma naša zanemela.

6 Stena i narod

6

Pad Masade, 73. n.e.

Crtež br. 6
Pad Masade

Ovaj crtež uglavnom sugerira siluetu planine Masada. U taj slobodan crtež urezana je jedna reč: Ben-Jair. Ben-Jair je bio jedina osoba koja je preživela tu tragediju. Ime mu je pronađeno na parčetu keramike. Priča se da je on preneo tu priču ostalim Jevrejima. Veoma slobodan, ali gotovo realistički crtež, srebrna linija koja se penje naviše.

Cele noći plamenovi su besneli nad Masadom. A kada su rimski vojnici nagnuli u tvrđavu koja je još tinjala, nijedan branitelj više nije bio živ. Jevreji su ležali na tlu, tamo gde su umrli, svaki čovek pored žene i sinova, zagrljeni u ljubavi.

A deset muškaraca, očigledno izabranih kockom da poubijaju one koji su preostali, takođe su ležali na zemlji, rame uz rame, a ruka poslednjeg još uvek je držala nož. I nikog nije bilo među opkoljenima kome je nedostajalo hrabrosti za takvo delo. A broj mrtvih iznosio je devet stotina i šezdeset.

A kada su zapanjeni osvajači videli taj prizor, jedan od vojnika reče:

Stena i narod su postali jedno.

7 Krv je njihova tekla u more

7

Pobuna dijaspore.
115–117.

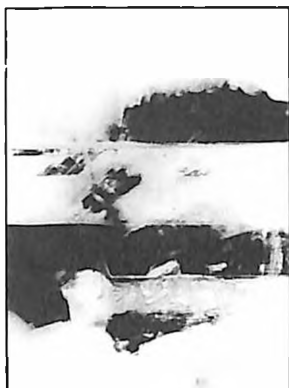
Crtež br. 7

Figura ruke s nožem, Tora koja pada, krila načinjena od vatre. Smela krila, krila borbe, ponovo s vertikalnom srebrnom linijom koja se podiže sa dna i simbolizuje nadu neba povezanu sa stvarnošću zemlje.

Cele noći plamena mora besneše u Aleksandriji, Kireni i Salaminu jer su Jevreji, s neverovatnom smelošću, u isto vreme i u raznim zemljama, napali Grke koji su ih proganjali.

Jevrejski buntovnici su dve godine vodili svoj tvrdoglavi rat. Pobedili su vojne posade širom Kirene, Egipta i Kipra. i rasterali ih Sve dok nisu pozvane legije cara Trajana koje su uz strahovitu okrutnost ugušile ustanak.

Toliko je Jevreja posečeno mačem da im je krv tekla u more.

8

Ustanak Bar Kohbe.
132–135.

Crtež br. 8

Bar-Kohbin ustanak

Kada je Bar-Kohba osvojio Jerusolim, njegov duh se proširio celom zemljom. Sela i naselja su se podigla protiv rimskog ugnjetavanja. Crtež je horizontalna kompozicija. Prostor na njemu je ogroman. Pri dnu, urezane reči o Jerusolimu i autentičan natpis iz tog vremena. Ime grada je jedno vreme bilo oslobođeno rimskog ugnjetavanja, Bar-Kohba je učinio da ono ponovo zasija... ali ne za dugo. Crtež je apstraktan. Oslanja se na lik slova i crvenonaranđastu boju, koja se pojavljuje u horizontalnoj liniji i nekim detaljima.

8 Svi ponosni sinovi tvoga naroda

Svake noći plamena mora besneše nad hiljadu gradova i sela u Judeji, Galileji i Samariji. Pojavio se vođa Jevreja, Šimun Bar Kohba, koji je razvio zastavu ustanka i kovao novac za slobodu Jerusolima.

Četrnaest legija, pozvanih sa svih strana Rimskog carstva, pojuriše na malu Judeju. Bar Kohba im se suprotstavio i osvojio skoro pedeset tvrđava tokom prve godine. Potpuno je uništio dvadeset i drugu legiju. Prošle su tri i po godine, i bitke su bile sve žešće, i narod je na kraju ostao bez snage. Pala je tvrđava Betar, a Bar Kohba i svi njegovi junaci su izginuli.

Hiljadu osamsto godina kasnije, jedan hebrejski pesnik je rekao:

*Izvori snage bice u tebi
potoci ponosnih sinova tvoga naroda
čiji su se preci hrvali s Bogom
uzese njegov blagoslov snažnom rukom.*

9 Zgreši i ne iščekuj smrt

9

Trenutak preobraćanja,
135.

Crtež br. 9

Čvrst oblik, čvrsta ste-
na, kroz koji se probijaju
uticaji. Oblik ostaje
čvrst, zauzima središnji
položaj. Žuta i razbijena
smeđa boja simbolizuju
bar u nekoj meri spo-
ljašnje uticaje. Središnja
kompozicija i oblik su
čvrsti i nepomerljivi.

Na pijaci u Hebronu, blizu Avramovog stabla tamariska, prodavali su gomile jevrejskih zatočenika u ropstvo. Bilo ih je toliko mnogo, da su Jevrejina menjali za konja.

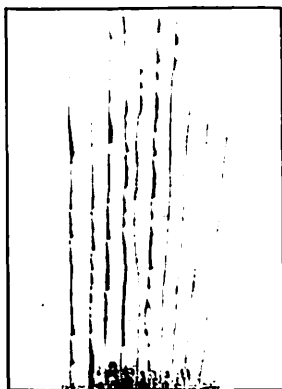
Judeja je opustošena. Mesto na kojem se nalazio Hram je preorano, a narodu, dva puta pobeđenom u ratu, zabranjen je ulaz u grad za koji su založili svoj život.

A car Hadrijan je zabranio poštovanje Zapovesti jer je hteo da iskoreni svaki običaj kojim se Izrael razlikovao od drugih naroda.

U to vreme mudraci su se potajno okupljali na tavanu Nitzine kuće u Lodu, i cele noći su raspravljali o tome da li Jevrejin sme da pod prinudom prekrši propise kako ne bi bio ubijen. Mišljenja su se razlikovala. Neki su govorili: „On treba da živi prema Zapovestima – ne da umire za njih“.

Na kraju su odlučili: sme da zgreši a ne treba da očekuje smrt. Izuzev u slučaju idolopoklonstva, rodoskrnavljenja i ubistva.

10 Deset mučenika

10

Deset mučenika (1),
135–138.

Crtež br. 10

U priči se kaže da su uhvatili Rabi Akivu i kidali mu meso gvozdenim češljevima. Ovu sliku sam naslikao gvozdenim češljom, grebao sam površinu aluminijuma i dole ostavljao crvenu sa crvenog dna, čvrstu crvenu zemlju koja izvire i podiže se, deset linija za deset metara.

Kada su uhvatili rabi Akivu i komadali mu meso gvozdenim kleštima, došao je čas da izgovori Šemu. On podiže glavu i progovori o svojoj patnji:

*Pravedan je Gospod čije delo je savršeno.
Njegovi učenici zadrhtaše: Rabi! Kako možeš!
On im reče: Celog života osećao sam se nelagodno zbog izreke „svom svojom dušom” – čak i ako ti On uzme dušu – a ja rekoh
„Kada ću imati priliku da je upotrebim?”
I sada kad je imam, zar ne bi trebalo?
Rabi Akiva izreče poslednju reč molitve Šema dok ga je duša napuštala.*

11 I oni koje i dalje pamtim

11

Deset mučenika (2),
135–138.

Crtež br. 11

Na ovom crtežu postoji apstraktni međuodnos između bele i crne, dok crveni plamen održava misao u životu.

Kada su pogubili rabi Judu ben Dama i rabi Hananiju ben Hakinaja, povedoše rabi Ješevava, pisara, kome je bilo skoro devedeset godina.

Njegovi učenici zaplakaše i rekoše: Rabi, šta će se desiti s Torom?

On im odgovori: Sinovi moji, Tora će biti zaboravljena. Kada bih samo mogao da položim svoj život za ovaj naraštaj.

Oni mu rekoše: Rabi, šta će biti s nama?

On im reče: Držite se jedan drugog i volite mir i pravdu – možda ima nade.

A najgora od svih smrti beše dosuđena rabi Hananiji ben Tradijonu. Njega umotaše u svitak Tore i okružiše vlažnim grančicama kako mu duša ne bi brzo umakla.

Tvrdoglavost Jevreja zapanjila je njihove progonitelje. Cezar je rekao: Veliko je jagnje koje stoji usred sedamdeset vukova.

12 Bez milosti

12

Vizantijska proganjanja
u Siriji, 486–507.

Crtež br. 12

Da bih stvorio atmosferu ranog hrišćanstva u ranoj Vizantiji, upotrebio sam jedan lik. Jednooku ikonu sa crvenim šupljina, izjedenim vremenom. Bela obličja talita, molitvenih šalova, prekrivaju tela koja leže.

Kada su javili imperatoru Zenonu da su spalili glavnu sinagogu Jevreja u Antiohu, i da su kaluđeri i rulja zapalili kosti onih koji su pored nje bili pokopani, on uzviknu:

Zašto niste spalili žive Jevreje skupa s mrtvima?

A Jeronim, jedan od osnivača hrišćanske crkve, koji je izučavao Toru i hebrejski sa mudracima u Lodu, poseja seme mržnje: Jevreji su, reče on, bedan narod koji ne zaslužuje milost.

13 Vatra ti je uništila dom

13

Uništenje jevrejskih zajednica u Južnoj Arabiji, 624.

Crtež br. 13

Borba Jevreja u arapskim zemljama protiv Muhameda. Četrnaest dana borbe, a onda – crni kraj. Dani su odbrojani. U zelenoj boji izgreban je natpis na arapskom. Tu piše: „O, Alah!“ U skladu sa mojom željom da se držim poente priče, tragao sam za simbolima ili motivima koji bi odrazili vreme kao u vizantijskom periodu, odnosno, u ovom slučaju arapska slova simbolizuju geografsko mesto događaja. U pozadini je nacrtno nekoliko figura koje se drže za ruke, ali one doista nisu važne za moje slike. Kasnije sam napustio te figurativne implikacije ljudi i nastao da radim na apstraktniji način. Narandžasto pustinje, zeleno islama i crnilo njihove vere su simboli na ovoj slici.

Poslednja tvrđava za vreme Muhamedovih ratova protiv plemena Izraela beše Kuraita, blizu Medine, naselje u kojem su Jevreji gajili urme. Hrabri stanovnici Kuraita nisu imali vremena da ojačaju utvrđenja pre nego što se muslimanska sila sruči na njih.

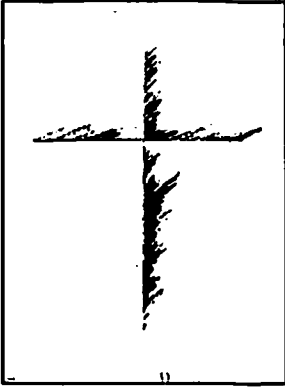
Četrnaest dana su se Jevreji odupirali, a kada su napokon poraženi, Muhamed zapovedi da se branitelji poubijaju. Muhamed je stajao na trgu u Medini i posmatrao kako su u jednom danu odrubili glave šest stotina starešina zajednice.

Posle njih, ostali muškarci umreše za svoju veru; samo jedan sačuva život prelaskom na islam.

A nepoznata pesnikinja, kćerka Kuraita, napisa ovu elegiju:

*Pobiše ih velikaši Kuraita,
mačevi muslimana, i koplja –
okrutne li propasti. Čista voda će biti
gorka u našim ustima. Kad bih mogla
iskupila bih dušu za taj narod jednakih.*

14 Ubijeni i odvučeni nagi

14

Krstaški rat, 1096.

Crtež br. 14

Horizont gori. Bodež sa kojeg kaplje krv stvara krst.

Hiljadu dvadeset šeste godine našeg izgnanstva, podigoše se stranci, Francuzi i Nemci, okrutan, nemiran i ljutit narod, odlučan da oslobodi od muslimana grob svoga Mesije u svetom gradu. I dok su prolazili kroz jevrejska sela, rekoše:

Gle, prešli smo dalek put a Jevreji borave među nama. Hajde da se prvo njima osvetimo, da ih uništimo kao narod i da se ime Izraela više ne pamti.

Cele noći plamena mora besneše u svakom mestu kroz koje su prošli prvi krstaši.

Od Ruana u Normandiji, i sve do Jerusalima, ubijali su Jevreje.

U rajnskim zajednicama jedanaest stotina ih je žrtvovano u jednom danu.

Bilo je to 1096. godine – nadali smo se da će nam ona doneti utehu i olakšanje, a umesto toga samo agoniju i bol.

*Kćeri mog naroda, ogrni se svojim bolom.
Ne zaustavljaj se, ne stišavaj svoje oči.
Sina ubijaju, a otac hvali Gospoda.
Ko god to vidi, može samo da plače.*

15 Ima li bola kao što je moj?

15

Događaj u Majncu, 1096.

Crtež br. 15

Ovde je ponovo kompozicija krsta; horizont koji gori i belo obličje što leti, pokušavaju da dosegnu srce tog krsta. Pruge molitvenog šala obeležavaju belo obličje idejom o jevrejskom istrajavanju.

U podne. Emiho, tlačitelj Jevreja, dođe do kapije grada Majnca sa svojom vojskom. A kada Jevreji ugledaše tu rulju, tu grdnu vojsku pred sobom, prigriše svoga Stvoritelja i pripremiše se za borbu, i odrasli i deca. Sa rabinom Kalonimosom na čelu izadoše da se bore protiv krstonoša i građana.

I neprijatelji pobediše i osvojiše gradsku kapiju, iako je borba potrajala do ponoći. U ponoć nadbiskup grada posla glasnika rabi Kalonimosu i ponudi mu da spase njega i celu zajednicu. Kada mu ne poverovaše, on im se zakle svojom rečju.

Glasnik ih u čamcima povede preko Rajne, a zatim u nadbiskupov dvor.

Ali sledećeg dana nadbiskup im reče: Ne mogu da vas spasem jer vas je vaš Bog napustio. Prihvatite našu veru ili patite zbog grehova vaših praotaca!

Ispunjen gorčinom, rabi Kalonimos izvuče nož i baci ga na nadbiskupa. Tog dana cela zajednica je umrla u posvećivanju Imena.

A u poslednjem času oni u glas uzviknuše:

*Pogledaj s neba i vidi
šta smo učinili da bi Ime Tvoje
i naše ime bilo slobodno.*

16 Mi smo svedoci

16

Drugi krstaški rat, 1146
Slučaj u Bloa. 1171.

Crtež br. 16
Borba

Ponovo isto belo obličje s istim crnim obeležjem molitvenog šala; sada se kreće naspram oklopa, oklopa krstaša. Crveno je i dalje deo krsta. Sve ove slike su povezane: 14, 15 i 16. Na njima se nalaze isti oblici, iste boje: crvena, bela i crna. Više sam bio zainteresovan za totalnu kompoziciju nego za doslovno predstavljanje krstaša ili jevreja koji se bore. To je ravnoteža između stila, duhovne sile i bele duhovne sile naspram sile oružja i mnoštva... krstaša.

Eliezer ben Natan, liturgijski pesnik, rođen je u Majncu. Video je kako mu uništavaju narod:

*Ti si nas, Gospode, napustio i ostavio
da tugujemo više od hiljadu godina.
Ti si lišio naše duše mira.
za Tebe celog dana umiremo kao zaklane ovce.*

Rabi Efraim ben Jakov, liturgijski pesnik, rođen je u Bonu. Bilo mu je trinaest godina kada je sa celom kelnskom zajednicom pobjegao u tvrđavu Volkenburg, gde su se Jevreji borili za život tokom drugog krstaškog pohoda.

U trideset osmoj godini opisao je užasan pokolj Jevreja iz Bloa, a kada mu je bilo gotovo sedamdeset ostavio je spomen na narod Vircburga i Špejera:

*Napisaću knjigu uspomena – da zabeležim bol
i zle progone koje trpimo – – –
Bog nas je spasao radi sebe – On će se u milosti svojoj
osvetiti onima koji nam prolivaju krv – On će ponovo
obnoviti Hram u Cionu.*

17 Mina, Gitele, Cipora

17
Proganjanja u Nemačkoj,
1180.

Crtež br. 17

Ovaj crtež se odnosi na priču o Gitele. Figura se približila vodi. Crne tačke se odražavaju u vodi, a u pozadini se nalaze tri crne senke sa simbolom krsta.

U svakoj crkvi ljubav vlada – otkud onda mržnja?

Rulja je prvo uhvatila Gitele iz Ašafenburga. A kada je odbila da se pokrsti u proklesoj vodi, odvedoše je na reku i utopiše. Onda uhvatiše Minu iz Špejera, baš kada je odlazila iz grada, i zatražiše da porekne živog Boga. Kada je odbila, odsekoše joj uši i nožne prste.

Žena po imenu Cipora u poznim godinama rodi sina i nazva ga Isak. Kada neprijatelji opkoliše njenu kuću i ona ugleda nož u muževljevoj ruci, uzviknu:

Gospodaru ne podiži ruku na dečaka, ubi prvo mene i ne dopusti da gledam smrt deteta!

Tada razuzdana rulja nasrnu na njih sekirama, i Cipora umre s krikom na usnama.

Možeš li da se uzdržiš pred tim, o Bože?

18 O, krv tvoga brata plače s Magreba

18

Naredba u islamskim
zemljama o preobraćanju,
.1146.

Crtež br. 18

Ponovo priča iz arapskih
zemalja, iz Magreba.
Prikazan je detalj iz jevrejske
sinagoge, zavetni
kovčeg. Atmosferu mediteranskog
plavetnila pogađa crno. Crni kamen
teško leti prema tom idealno
mirnom postojanju. Mutno nebo,
simbol crnog kamena u Meki,
teško leži u središtu slike.

Kada su Almohade osvojile Sidžilmasu u Maroku, okupili su Jevreje grada i zahtevali da pređu na islam. Pregovarali su s njima sedam meseci, a sve to vreme Jevreji su postili i molili se. Potom su se zapovednici vratili, ali Jevreji odbiše da ih poslušaju. Tada je okrutno pobijeno sto pedeset najboljih članova zajednice u Sidžilmasi potvrđujući time da je Bog jedan jedini.

A kada je reč o onome što je zadesilo preostale zajednice u berberskim zemljama – zagluhnuće uši svakome ko to čuje.

Usledile su godine nevolja, naredbi i preobraćenja u jevrejskim zajednicama širom Afrike, i tako su se ostvarile reči proroka:

Oni koji su za smrt – u smrt; a koji su za mač – na mač; koji su za glad – neka gladuju; a koji su za ropstvo – u ropstvo.

<i>O, oplakaću: Zajednicu Sidžilmase, grada mudraca i učenjaka, Uzvišeni Marakeš gde su svi uglednici poubijani, Celu zajednicu Fesa, netragom nestalu.</i>	<i>O, oplakaću: Sebtu i Meknes, tmina im zakri svetlost, Tlemsen i Dra, pobijene mačem, Tunis i Sus, svetu molitvu Gospodu.</i>
---	---

*O:
Sinove Gabesa i Tripolija,
koji potocima liju krv,
Nebo nije čulo
njihove uzvike i jauke.*

Iz oka moga sliva se voda.

19 Moji preci bili su u Jorku

19

Treći krstaški rat, pogromi nad Jevrejima u Engleskoj, 1190.

Crtež br. 19
Moji preci bili su u Jorku.

... A ove stvari treba zaveštati svakom naraštaju. Kako je jedna velika i dobra zemlja postala mesto pokolja:

Šestog februara Jevreji su pobijeni u Noridžu.

Šestog marta u Stamfordu.

Osamnaestog marta u Beri Sent Edmundsu, Linkolnu i Linu. A na dan kraljevog krunisanja žrtvovani su jevreji Londona.

Gomile u Engleskoj požurile su da se pridruže onima koje je pokrenuo krstaški pohod i, pre nego što su stigli do Jerusalima, prikazali su svoju hrabrost na Jevrejima. Mnogi engleski plemići osećali su sažaljenje zbog užasnih pokolja, ali nisu ništa činili da spreče prolivanje krvi.

Poglavar zajednice u Jorku uspeo je da uvede narod među zidine zamka, i tu ih je neprijatelj opsedao tri dana i tri noći. Kada su videli da ih niko neće spasti, pet stotina progonjenih odlučilo je da umre slaveći Ime Božje.

U zamku Jorka sa nama si Ti sada i zauvek. Spojili smo Šabat i svoja tela platnenim nitima. A sedmokrakom menorom prosusmo svetlost na Tvoje jedino Ime i našu poslednju noć.

20 Savez golubica

20

Za vreme krstaških ratova
cele zajednice posvećuju
Ime Božje

Crtež br. 20

Ovaj crtež predstavlja
preživljavanje. Bekstvo
kroz zrake mržnje.
Preživeli Jevreji su pred-
stavljani visoko uzlete-
lim talitom.

*Zašto se Izrael poredi s golubicom?
Kao što se golubica ne bori kada je ubijaju,
tako se Izrael ne bori kada ga ubijaju
zbog slavljenja Imena Božijeg.*

*Evo pravila za slavljenje Imena koja, kako su Jevreji
odlučili, treba da primenjuje svaki Jevrejin:*

*Kada požele da te muče, ispituju i postavljaju zahteve.
ovo će biti tvoj odgovor:*

*Šta tražite od mene? Ja sam Jevrejin. Biću Jevrejin. I
umreću kao Jevrejin.*

Jevrejin.

Jevrejin.

Jevrejin.

*Spreman sam i voljan da ponudim sebe i svoje meso i
vene i krv svim okrutnim i gorkim mukama za Tebe jedinog.
I za ljubav Tvoeg naroda Izraela*

21

Pogromi u 13. veku što
prethode kugi

Crtež br. 21
Kalendar

Izgrebani simboli dana
na zatvorskom zidu. Ta-
ko je mogao da izgleda
zatvorski zid u srednjem
veku.

Ima li bola kao što je naš?

Ima li kalendara kao što je naš?

Sivan – ubijani u Frankfurtu, u prvoj godini šestog milenijuma, 1241. Av – ubijani u Kicingenu, 1243. Tišri – ubijani u Ortenburgu, u Bavarskoj. Tamuz – ubijani u Pforchajmu, blizu Špejera. Nisan – ubijani u Koblencu, 1256. Ijar – sedamdeset spaljenih u Zincigu, u području Koblenca. Av – ubijani u Arnštatu, u državi Tiringen. Nisan – spaljeni u Melrihštatu, u državi Frankoniji. Pesah – ubijani u Majncu na sedmi dan Pesaha i u Krakovu, istog dana, godine 1283. Nisan – ubijani u Rokenhauzenu. Hešvan – spaljeni u Minhenu, 1285. Tamuz – ubijani u Vajsenbergu, u Alzasu. Ubijani u Trebahu, ubijani u Lehnihu i Kirnu. Ubijani u Kemenu, blizu Dizeldorfa. Ubijani u Bonu. Av – ubijani u Minsteru. Elul – ubijani u Zigburgu. Tišri – ubijani u Logoštajnu. Adar – ubijani u Bernkastelu pored reke Mozel. Ubijani u Altenharu, u području Kelna.

*Za ljubav tih svetih ljudi biće nam podareni spas i uteha,
i On će podignutih ruku okupiti naše izgnanike.*

22 Pisma stupnjeva

22

Uništenje 140 zajednica
za vreme tiranina
Rindflajša, 1298.

Crtež br. 22
Čuj, Izraelu!
Večni krik krvi, vatre i
zlatnog sećanja.

Devedeset duša jadikovalo je i uzdisalo u gorčini: „Čisti smo”, vikali su, „Zašto prolivate našu krv? Uzmite sve što imamo, ali ostavite nam naše duše.”

Jedan bednik reče: „Vaša jedina prilika da nastavite da živite jeste da budete poput nas, da prihvatite našu veru. Ako nećete, onda zapovedamo da morate umreti.”

Mučeni izabrani narod dade svoj odgovor: „Neka nas Svevišnji odnese na nebo. Bog će nas sakriti u senku svoje ruke.”

Podlac je gledao i gnev je ključao u njemu sve dok je palio vatru oko glavnog grada, i gomilao drva kako bi plamenovi bili viši.

Kosti zadrhtaše dok su se sveštenici radovali prizoru dima koji se svijao oko Jevreja dok su se muškarci i žene pretvarali u žrtvu paljenicu.

Devedeset duša behu na oltaru, glasovi se podizahu u vatri s blagoslovom „Čuj, Izraelu!” visoko iznad plamenova, i još više.

23 Uništiće te zemlja tvojih neprijatelja

23

Prvi izgon iz Francuske, 1306.

Crtež br. 23

Francuske Jevreje ogo-
ljuju i pljačkaju. Na des-
noj strani ugravirana je
prevrnuta menora, ali
njen plamen i dalje gori.
Crtež je autentičan,
precrtan sa francuske
menore.

*Kralj Filip Lepi protera sve Jevreje iz svog kraljevstva. I
uze sve što su imali, njihov novac i zlato, imovinu i
posede. Te zajednice behu velike po mudrosti i broju;
one su visoko uzdigne Toru. Sada su proterane, ogoljene
i lišene svog imetka.*

*Izvedoše me iz škole, strgoše košulju,
odenuše me u odeću izgnanstva.
U sred mog nauka isteraše me
iz očeve kuće i domovine.
Mladić, još i prevaren,
od nejevrejina do nejevrejina,
od kraljevstva do naroda sam išao
ne znajući jezik, izgnanik.*

*Ako si Otac, gde je Tvoja ljubav?
Ako si Gospodar, gde je Tvoj ponos?
Kako možeš biti svedok nestanka Tvojih vernika?
Bože! Kuda da krenem, gde da se sakrijem?*

24 Majnc – plemenito nasleđe

24
Kuga, 1348.

Crtež br. 24

Ponovo borba, belo protiv crnog. Ponovo ravnoteža duha naspram crne sile.

I Jevreji se okupiše da se bore za svoje živote. Kada videše da se ne mogu osloniti na milost naroda, tri stotine mladića ustade i sabra oružje. Cela zajednica Majнца beše uz njih. I oni se boriše protiv neprijatelja i pobiše gotovo dve stotine.

Pet dana su opkoljeni, zadržavali razjarenu vojsku. A kada videše da gube tlo pod nogama, zapališe svoje kuće.

Zlo sustiže i zajednice u Openhajmu, Frankfurtu, Erfurtu i Kelnu, a Jevreji se ponašahu kao i njihova braća u Majncu. U Vormsu, dvanaest vođa prvi započеше borbu i prvi poginuše. Sahranjeni su u zajednički grob koji se još uvek može naći na groblju u Vormsu.

Sećajući se tog događaja, govorimo molitve (Selihot):

*Kada vidiš
pljačkanje siromašnih, uzvike nemoćnih,
ubistva koja čine zli i pohlepni,
možeš li se suzdržati, o Bože?*

25
Godine kuge, 1348–1352.

Crtež br. 25

Ovo je geometrijski proračunata slika, nastala kao izraz analogije sa proračunatim istrebljenjem jevrejskih zajednica u Nemačkoj. Oblik plamena je identičan obliku hebrejskih slova koja takođe znače „deset“. Ima ih trideset, i simbolično predstavljaju 300 ugušenih zajednica, u kojima delimično još gori plamen.

*Gospoda dozivam
koji se odaziva na moju nevolju,
Tebe jedinog molim.*

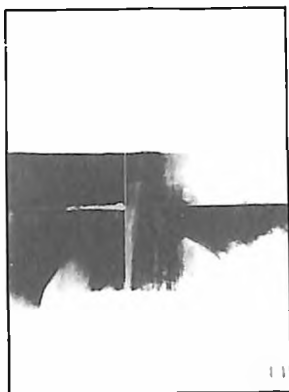
*Budi mi pomoć protiv onih
koji me bacaju na tlo.
Sa svih strana
ustremiše se na mene.*

*Kako su silni moji neprijatelji, kako su brojni
oni koji me tuku, koji me pljačkaju!
Koliko ih se diže protiv mene!
Koliko na mene nasrću!*

Sine moj, ne reci da su neuke rulje to činile. Da je to samo bio narod uhvaćen u mrežu ludila, narod koji je desetine hiljada Jevreja, staraca i dece, muškaraca i žena, bacio na lomače u tri stotine gradova širom Evrope. Ili da je narod gonjen užasom tražio žrtvenog jarca. I Jevreji su bili užasnuti i umirali su od strašne kuge.

Crna mržnja prema Izraelu prethodila je kugi. Vatreni propovednici su je podsticali. Crkvena zvona su pozivala na krv posle molitve. Svetina se svrstavala u odrede. nad njima su bili razni vladari i vođe koji su okretali glavu. Neki od njih su čak i pomogli.

26 Dan kada su me svi susedi napali...

26

Izgredi širom Španije,
1391.

Crtež br. 26

Crni horizont pokriva delimično nacrtani ženski oblik umotan u tminu, izbrisan višim silama. Slika je mirna i samotna.

Deco mog naroda, plačite sa mnom usred pepela i žara. Za sedamdeset svetih zajednica u Kastilji i trideset hiljada naše braće pogubljene za vreme španskog izgnanstva godine 1391.

Ustali smo jednog jutra a slavna zajednica Sevilje nije postojala; više nije bilo ni traga od sjajne zajednice u Majorki.

Jer španske Jevreje uništiše nejevreji: sveštenici i plemići, gradski oci i njihovi stanovnici, seljaci, rulja, strani mornari – tog dana svi su me susedi napali.

Naše kćeri su silovane. Ubijene su vukli za noge. Vešali ih na drveće i tako ih ostavljali.

Video sam kako se naša braća bore za život i kako ih ubijaju dok slave Ime. Video sam marane, preobraćene Jevreje. Video sam one koji su pobjegli u Afriku bez ičega. Bio sam dete i pobjegao sam u Barselonu, ali zlo je i tamo stiglo.

*Bog nije odgovorio na naš krik.
I nikog nema da se odazove, nikog da se zabrine.*

*Stvoritelju sveta, gde su Tvoja čuda,
Tvoja revnost i Tvoja snaga?
Kome si prepustio svoje stado
u ovoj velikoj pustinji?*

27 Iznenadila bi me dnevna svetlost

27

Spaljivanje Jevreja u
nemačkim gradovima;
Pogromi u Poljskoj.
klevete u Trentu, 15. vek

Crtež br. 27

Hrišćanska mašina, Pa-
pa, katolička mašina za-
gađenja. Kao moderni
robot koji zagađuje at-
mosferu. Duh traži krv...
jevrejsku. Ta zagađena
atmosfera je dovela do
istrebljenja u plamenu
zajednica i ljudi.

Ja sam čovek koji je video tiranina Jovana od Kapistrana, malog, bednog stvora, koji je raspalio vatru u nebrojenim dušama. On je bio izaslanik Pape i fratara i rulja ga je sledila, izmišljajući optužbe za ritualna ubistva u Šleskoj i svim nemačkim državama. U Vroclavu je spaljen četrdeset i jedan čovek; trideset i šest na pijaci u Berlinu; cela zajednica je spaljena u Lignicu. A sve zbog klevete za skrnavljenje hostije. Jedino je zajednica u Firtu skupila dovoljno hrabrosti da mu se suprotstavi, i izgnali su njegove čete iz grada.

Pala je kleveta protiv Jevreja iz Trenta koji su optuženi za ubistvo hrišćanskog dečaka da bi njegovom krvlju umesili macot za Pesah. Jevreje su okrutno mučili, a navodna žrtva je proglašena za sveca. U to vreme svetlost renesanse sijala je u Italiji.

*Zapanjila bi me dnevna svetlost što sija za sve.
Za tebe i mene spušta se mrak!*

28 Zemljo! Ne skrivaj moju krv!

28

Izgon iz Španije, 1492.

Crtež br. 28

Gornji desni deo slike prikazuje unutrašnjost sinagoge u Toledu. Kroz prozor, poput crne oluje krvi i uništenja, raspada se sve što je jevrejskoj zajednici u Španiji delovalo čvrsto i pouzdano. Zajednica koja je obilovala kulturom, uspehom i zlatom nije ni pomišljala da je može zadesiti neka nesreća. Ipak jeste.

Na početku meseca adara, godine 1492, okončaše se dani radosti i sjaja. Veliki strah zavlada u našim kućama jer je edikt o izgonu bio napisan i potpisan.

A kada su kralj i kraljica izdali tu naredbu, naš narod dođe sa svih strana i okupi se pred vratima palate. Plakali su i preklinjali, ali nije bilo glasa, nije bilo nikoga da odgovori, nikoga da čuje. Reči velikih i moćnih jevrejskih vođa, don Jichaka Abarbanela i don Avrahama Senjora, nisu pomogle. Edikt beše istina a razum beše laž.

Sedmoga ava, gotovo na dan pada dva Hrama, poslednji Jevreji napustiše Španiju – njih 250.000. Nekih 50.000 pređe u severnu Afriku, gotovo 150.000 ode u Portugaliju, neki odoše u Italiju i Avinjon. Mnogi odlutaše čak do Otomanskog carstva.

Kažu da su mnoge hiljade otplovile na kraj zemlje, i ko zna koliko ih se podavilo u morskim dubinama. Naši domovi i imanja u Španiji dati su manastirima. Sva naša groblja pretvorena su u pašnjake za stoku.

Zemljo, ne skrivaj moju krv!

29 Štapovi u njihovim rukama

29
Izgon iz Portugala, 1496.

Crtež br. 29

U mračnim, neprozirnim noćima kolone bednih izgnanika prolazile su pred nama.

U mračnim, neprozirnim noćima kolone bednih izgnanika prolazile su pred nama. Dobili su krevet, sto, stolicu i svetiljku, i počeli da nam pričaju priču o velikom i užasnom izgonu ostataka naše španske braće, što su doživeli još veće zlo i bili proterani iz Portugalijske.

Naš rabi Šimon je tada umro slaveći Ime. Svi oni koji nisu otišli do isteka prve godine morali su da pređu u hrišćansku veru. Dvadeset hiljada sinova Izraela je zatočeno u Lisabonu i na silu pokršteno.

Mi i naša deca izvukli smo se na jedvite jade, i hranili smo se travom. Zbog strašne hladnoće te jeseni, i zbog toga što nismo imali odeću za takvu zimu ni kuća u kojima bismo stanovali, kopali smo rupe u đubretu i legali u njih. A to je samo delić patnje, tegoba na putu, u svetu koji je poludeo:

*Oče naš, je li nam je to nagrada?
Ko je taj Otac koji podiže sinove da bi im se svetio?
Čiji je to razbuktali gnev i bes koji se sada izliva po njima?
Sedimo na zemlji i plačemo.*

30 Naš Talmud je spaljen

30

Spaljivanje Talmuda u Italiji, 1553–1559.

Crtež br. 30
Spaljivanje Talmuda u Italiji u XVI veku

Kada su Jevreji gubili krv, gubili svoju braću, plakali su. Kada su im spaljivali knjige, osećali su strah. Spaljivanje knjiga označavalo je okončanje Tore, Talmuda, naspram linije horizonta u nekom italijanskom selu. Da bih izrazio tugu, plamenove nisam obojio crvenom bojom. Crvena je isuviše vesela.

Ljudi koji tuguju zbog smrti svojih najdražih nisu valjda nikada toliko plakali koliko Jevreji oplakujući smrt svoje knjige.

Na Novu godinu 1553, u nedelju, papa Julije III izdao je proglas kojim se Talmud stavlja van zakona i osuđuje na spaljivanje. Kada su žbiri Inkvizicije stigli u Rim, Veneciju i Kremonu, nisu pravili razliku između Talmuda i drugih knjiga. Iz jevrejskih kuća su iznete sve knjige na hebrejskom i bačene na lomaču na Kampo dei Fiori u Rimu –

Idi – odeven u kostret.

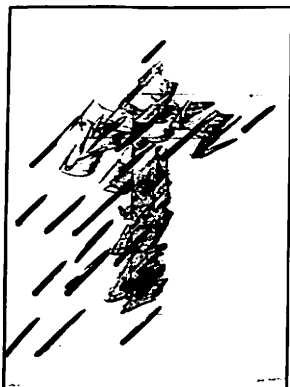
Plači – za svetlošću Tore i njenom krunom.

Tokom našeg izgnanstva proglasi su bili okrutni. Navikli smo na ponižavanja, proterivanja i smrt. Ali pred auto-da-feom knjiga ceo narod je osetio da njihovi porobljivači žele da im otmu dušu!

I dok smo jadikovali, govorismo:

Avaj, bolje da te ubije mač nego da si bez Tore.

31 Svetlo se ugasilo

31

Pogromi izazvani
pasijskim igrama u
16. veku

Crtež br. 31
Ružan lik osvete
Raspeće, simbol mržnje
prema Jevrejima. Kiša
krvi.

Onaj ko ima srce treba pažljivo da sluša i gleda: uz muzičke instrumente i horove senki, mržnja protiv Izraela raste na pozornici –

U Rimu i drugim gradovima Italije, Švajcarske i Nemačke prikazuju se crkveni igrokazi o Isusu i njegovom razapinjanju.

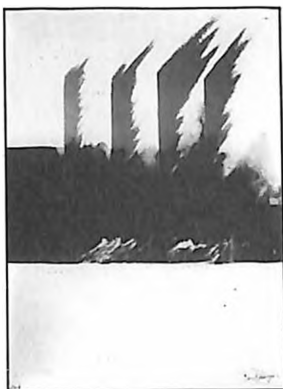
Svake godine postavlja se pozornica na trgu pred katedralom ili ispred crkvenih stepenica. Zastore osvetljava blesak vatrometa i buktinja, dok ulice u kojima žive Jevreji tonu u mrak.

Neki igrokazi opisuju život Isusa, drugi njegove rane. U horu senki oni pevaju dan i noć sve dok ne zamru reči, i čuje se samo oštar zvuk mržnje.

*A kad usne čoveka koji nema šta reći i dalje zbore –
Njegova krv!*

Njegova krv!

*– tada svetina zaurla: Na njih i njihove sinove!
I zariva se u domove Jevreja kao nož.*

32 Do kraja Zemlje: stranica iz Sveske o maranima

32

Spaljivanje Marana,
16. i 17. vek

Crtež br. 32

Spaljivanje dece, vatrene zastave koje dozivaju Boga.

Grasija da Orta, čuveni naučnik iz portugalske kolonije Goa, umro je 1658. Dvanaest godina kasnije, telo mu je izvađeno iz groba i izvedeno pred „sud“ Inkvizicije, uz optužbu da se u potaji pridržavao običaja jevrejske vere. Telo mu je spaljeno a pepeo bačen u okean.

Fransiska Nunjes, sestra admirala Karvahala, pobegla je iz Španije. Uхваćena je u Meksiku i spaljena sa četvoro svoje dece godine 1596.

Fransisko de Silva, lekar, potajno se vratio jevrejstvu. Uхваćen je i spaljen u Limi, u Peruu, godine 1639.

Antonio Homem, unuk španskog marana, lekara Moše Buena iz Oporta, spaljen je u Kuimbri, godine 1624.

Isak de Kastro uhvaćen je u Resifeu, u Brazilu, i predat Inkviziciji u Portugalu. Spaljen je u Lisabonu, godine 1647.

Jedanaestog aprila 1649. godine građani Meksiko Sitija čuli su iz plamena poslednji krik stotine i devet marana: Čuj, Izraelu, Gospod je naš Bog, Gospod je jedini!

33 Na rubu uništenja

33

Kozaci, Poljaci, Rusi i
Šveđani vrše pokolj
Jevreja, 1648–1666.

Crtež br. 33
Rusija, XVII vek
Atmosfera hladne zime,
ulice u metežu, juriš ko-
zaka, molitveni šal umr-
ljan krvlju. Kompozicija
je možda previše rados-
na za taj događaj, ali jev-
rejska borba i osveta
uvek su bile osnova za
izvesnu radost.

Svake noći plamena mora besneše nad kućama Izraela na krvavom tragu kozaka. Pošto je tiranin Hmeljnicki, proklet bio, osvojio grad Njemirov, drugi tiranin, Krivonos, napao je zajednicu u Tulčinu, predvodeći vojsku od 10.000 ljudi.

Poljaci i Jevreji su se dogovorili da će se zajedno boriti.

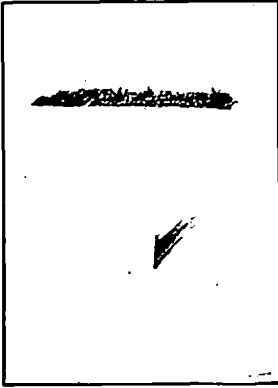
I dve hiljade Jevreja utvrdilo se u tulčinskoj tvrđavi za borbu protiv kozaka, ali poljski plemići su izdali svoje saveznike i prekršili zakletvu. Jevreji su ostali sami i nastavili da se bore sve dok ih snaga nije izdala.

I u gradu Umanu Jevreji su se sami borili za svoje živote. Izdržali su protiv neprijatelja do jutra, a tada su okrutno pogubljeni. Kozaci su im odrali kože i bacili psima njihove rastrgnute udove. Deca su ubijana na majčinim grudima ili su živa pečena na kolčevima iznad vatre.

*A to je bio tek početak velikog požara.
Bili smo na rubu uništenja.*

*Svi sinovi moga naroda su posečeni
gradovi su puni njihove krvi*

34 O zatočenoj deci

34

Dekret o Kantonistima u Rusiji, 1827–1854.

Crtež br. 34

Čistota, mekoća, belilo
obredne košuljice, cici-
ta. Čistota i mekoća de-
teta.

Mihael, otac tvoga dede, proslavljao je deseti rođendan kada su ga oteli iz ruku roditelja i osudili na dvadeset petogodišnji rok u ruskoj vojsci. Bilo je to trećeg dana Hanuke u godini u kojoj je na desetine hiljada jevrejske dece odvedeno iz svojih kuća i sprovedeno u kolonama.

Mihael se našao u koloni od 3900 dece, od kojih su neka bila dve godine mlađa od njega. Peške su prešli stotine kilometara dok nisu došli do mesta svog izgnanstva u Sibiru. Deca su marširala deset sati dnevno, a vojnici su ih šibali kandžijama. Trećina je usput pomrla; mnogi su u nesvesti odnešeni u bolnice. U privremenim logorima duž puta deca su morala satima da kleče u blatu, a oficir je zapovedao:

Oni koji žele da pređu u hrišćanstvo – korak napred! I stavljali su im džakove na glavu i bacali ih sa visoke kule, dok je oficir dole govorio:

Oni koji žele da pređu u hrišćanstvo – korak napred! i krstili su ih u reci, a ispred rulje koja se smejala stajao je oficir i urlao: Oni koji još uvek imaju jevrejsku dušu – spavaće sa svinjama u oboru!

Kada je Mihael stigao u Kazan i ušao u kasarnu, imao je deset godina i pet meseci. Vojnici su na njemu pronašli obrednu košuljicu s resama, spalili je i sagoreli detetu očne kapke.

A on je odbijao da okusi svinjetinu tokom svih godina provedenih u ropstvu.

Tvoj pradede, sine, pao je kao heroj u odbrani Sevastopolja, u ratu koji nije bio njegov, i nije sahranjen u jevrejskom grobu.

35 Nemam ništa, osim svoje krvi

35

Klevete za ritualno umorstvo u Damasku, 1840.

Crtež br. 35
Nadgrobnji spomenici
na grobljima u Damas-
ku.

Optužbe za ritualna ubistva koje su se proširile hrišćanskim zemljama Evrope nisu bile prihvaćene na Istoku sve do sredine devetnaestog veka. Bilo je mnogo valjanih ljudi koji su verovali da je takva grozota tuđa duhu islama. A kada je paša u Damasku podigao ruku protiv rabina i zapretio da će mu odmah odseći jezik ukoliko ne otkrije imena Jevreja koji su ubili jednog hrišćanina i upotrebili njegovu krv za spravljanje macota za Pesah, naš rabin Jakov Antibi se zaprepastio i pokušao da odgovori poštenim rečima:

To je laž. Nemam ništa osim svoje krvi!

Naš rabin nije mogao da zamisli veličinu katastrofe koja je pretila. Na sveti Šabat primoraše Jevreje da otvore grobove na groblju.

Upadali su im u kuće. Razbijali glave. Starešine naše zajednice bacili su u tamnicu. Mučenima su kidali nokte. Polomili su udove sedamnaestorici koje su ispitivali, a oni koji nisu umrli morali su lažno da svedoče.

Nisu slomili duh rabina Jakova Antibija. On je heroj pogroma u Damasku.

36 Noge s jedne strane

36
Suđenje u Jemenu,
19. i 20. vek

Crtež br. 36

Na dnu središnjeg dela slike nalazi se oblik koji simbolizuje deset boraca.

„Jevrejima nije dozvoljeno... da zajašu već moraju noge da drže s jedne strane.“

Patnja i poniženje behu sudbina Jevreja u Jemenu tokom njihovog izgnanstva. Vladari su bili okrutni i izdavali naredbe o menjanju vere i uništavanju sinagoga.

Godine 1818. došlo je do pogroma u gradu Sani. A među nama se podigoše herojski mladi ljudi i uzvратиše borbom. Njih deseterica, blagosloveno sećanje na njih, beše uhvaćeno i pogubljeno na gradskom trgu. A zli ljudi načiniše cipele od svitaka tore.

Posebno užasne behu naredbe u vezi sa siročićima. Godine 1928. oživljen je stari zakon koji je dozvoljavao muslimanima da uzmu svako jevrejsko siroče, sina ili kćerku, i da ga preobrate u Muhamedovu veru. A svako ko je prikriivao siroče mogao je da izgubi život.

Uzvici mučenih podigoše se sa vešala na trgu:

Čuj, Izraelu, Gospode Bože naš, ovde smo zato da nas ubiju!

37 Oluje na jugu

37
Pogromi u Južnoj Rusiji,
1881–1883.

Crtež br. 37
Pogromi u Rusiji
Osećaj nesigurnosti,
osećaj da se nigde ne
može pobeći, ovde je
simbolično predstavljen
praznim ragastovom.
Mezuza se obično pos-
tavlja na desnu stranu
vrata. Na ovoj slici nalazi
se na levoj, što znači da
se nalazimo u sobi, ali
sobe nema. Nigde se ne
može sakriti. Dvostruki
orao ruskog carstva,
simboli ruske crkve,
kuće u plamenu, osećaj
ugroženosti... atmosfere
tog doba.

A tada, gle, velik i mračan užas! S jednog kraja Rusije do drugog, talas pogroma. Svetina je nasrtala na naše kuće u sve većem besu.

Opijali su se pre večeri. Sveštenici su ih blagosiljali na polasku. Pokiič – „Pobijte Jevreje i spasite Rusiju!” – dala im je inteligencija, a policija im je darovala bezbednost. - Bili su spremni –

A mi smo ih čekali svake noći:

15. april Jelisavetgrad 27. april Kijev 2. maj Balta
20. april Kišinjev 1. maj Minsk 3. maj Odesa

*Gore od svega je bilo očekivanje pogroma.
U četiri ujutru, dok sam još ležao, začuh bakin glas:
„Nahume! Gde da sakrijemo siročiće? Dolaze da nas pobiju!”
Moja sestra i ja bili smo siročići. Ujka Nahum reče:
„Nećemo se sakriti u šupi!”*

Ujka Nahum je bio ogroman čovek, poznat po svojoj hrabrosti. Izašao je u dvorište i pokušao da se izборi za svoj život. Razuzdana rulja odmah ga je dokrajčila gvozdenim šipkama.

38 O pokolju

38

Pogromi u Kišinjevu,
1903.

Crtež br. 38

Glas sa dna podiže se
prema praznom nebu.

Nebesa! Molite milost za mene!

*Ako postoji Bog u tebi, put do njega
nisam pronašao –*

Moli se za mene!

*Moje srce je mrtvo, nema molitve na mojim usnama,
bespomoćan sam, a nade više nema –*

Do kada... još koliko...do kada?

39

Samoodbrana u pogromima, 1905.

Crtež br. 39

Jevrejska omladina uzvraća borbu. Podignute pesnice, crvena horizontalna linija na vrhu slike simbolizuje nadu u socijalistički horizont.

Zavežljaji su ležali pred nama jer smo u vreme vatre uvek bili spremni. Ponovo je zavladao veliki strah i jevrejske kuće u Rusiji podrhtavale su na vetru.

S patnjom ispisanom na licima, roditelji su gledali svoju decu. Pitanja su spopadala svačije srce: Kuda da pobegnemo? Gde da odvedemo decu? Kada će početi?

Tajne zapovesti okupile su gomile iz predgrađa i okolnih sela. Rulja je bila naoružana gvozdanim lancima, kukama, sekirama i puškama, a na čelu su jahali vojnici i oficiri.

Naša starija braća sastala su se u skrovištu, i glasine su im dale neku nadu: čete Bar Kohbe boriće se za nas u nevolji.

Te večeri bio sam u hederu sa ostalim dečacima, i rabin nas je podučavao poglavlju koje počinje rečima „A ovo su naraštaji...”

Uzbuđen onim što sam tog dana video, utonuo sam duboko u misli i kada je na mene došao red da čitam, ove reči mi nenamerno skliznuše s usana: Glas je Esavov, ali ruke su Jakovljeve...

Istog časa oborih pogled u strahu da će me rabin ošamariti zbog greške. Ali rabin je dugo ćutao. Iznenada mu oči zasijaše. „Sine”, reče on, „reči deteta pripadaju našem Ocu na nebu, neka se ispune!”

U tom času začu se pucnjava, i istovremeno začusmo isprekidan zvuk šofara. Srce mi zalupa kao čekić. Znao sam da to moj brat duva u šofar, i da je to ovog puta znak za samoodbranu, koji poziva Jevreje da se bore za svoje živote.

40

Pogromi Petljure, 1919.

Crtež br. 40

Socijalizam je stvarnost u Rusiji, ali pogromi se nastavljaju. Žuta i plava boja su simbolizovale nacionalni pokret ukrajinskih kozaka. Kozaci su uništavali Jevreje, ali socijalističke snage se nisu mešale. Crvena zastava nije zaštitila Jevreje.

Sara Fuks je bila revolucionar u Rusiji, jedan od najhrabrijih boraca u redovima Socijalističke partije, „Bunda”. Godine 1919. postavljena je za predstavnika Komiteta za pomoć ljudima povređenim u pogromima u Kijevu.

U tom svojstvu prešla je Ukrajinu uzduž i popreko, i videla kako su mnoga jevrejska sela opljačkana. Iznenada su pale zastave, pale su koprene, i Rusija ju je gledala čudovišnim očima.

Zabeležila je detaljna svedočanstva onih koji su preživeli pogrome, i podnela izveštaj Centralnom komitetu.

Drugovi, pokušala je Sara da kaže, videla sam istinu. Ali drugovi nisu razumeli.

Sari Fuks je bilo dvadeset osam godina. Istog tog dana utopila se u Dnjepru. Uspomena na nju biće sačuvana zajedno sa sećanjem na našu braću i sestre koji su nam, umirući zapovedili da živimo.

41

Geto u Minsku, 1941.

Crtež br. 41

**Figura koju smo ostavili
za sobom. Razbijena fi-
gura.**

Pet ujutru. Ljude izgone iz svih dvorišta. Gonjeni uzvicima Nemaca i udarcima njihovih kundaka, zbunjeno koračamo ulicom koja je prepuna muškaraca, žena i dece. Svi nastoje da se probiju u središte gomile kako bi umakli policiji. Odrasli nose na ramenima velike zavežljaje, umotane u posteljinu. Ne plačem, samo čvrsto držim očevu ruku. Dlan mu je vlažan, i ja ga držim bez reči. Marširamo.

Ne vidim kuda idemo jer su ispred mene ljudi sa zavežljajima na leđima. Kada provirim preko ruba očevog kaputa i vidim koliko je visok i krupan, ne bojim se toliko i nastojim da idem ukorak s njim, da ostanem uz njega. Iznenada se pred nama začuje zastrašujući glas, nemačke reči, i mnoštvo se razdvaja u dve grupe. Očeve šake su istrgnute iz mojih. Oče!

Gde je otac?

42
Zagłębia

Crtež br. 42
Voz.

Brzo smo prolazili pored železničkih stanica i preko mostova, a još od jutra svima je bilo jasno da nas vode u Aušvic. Ali ljudi u teretnim vagonima mislili su samo na jednu stvar – na vodu, na malo vode. Samrtni ropac umirućih čuo se sa svih strana; ljudi su gubili svest, ali su ostajali stojeći jer nije bilo mesta gde bi pali.

Bilo mi je dvanaest godina, a pored mene, moj mali brat bio je obliven znojem. Privih ga uz sebe i svom snagom sam se progurao do prozorčića s rešetkama.

„Ne proturaj ruku, dete, opasno je!” – upozoravali su me. Ali ja ponovo pokušah da dohvatim pregršt snega. Nikada neću zaboraviti trenutak kad mi je napokon uspelo da zgrabim nekoliko pahuljica! Ponesoh sneg u skupljenim šakama kao ranjenu pticu, i htedoh da ga prinesem bratovljevim usnama. Druga deca su pružala jezike i preklinjala da liznu sneg, ali ja stisnuh zube i odgurnuh ih. A tada ugledah kako žena s bebom na grudima gubi svest. Dadoh joj poslednju pahuljicu, a moj brat reče:

Uopšte nisam žedan.

Poljubih ga, i potekoše nam gorke suze. Začu se dug zvižduk.

Voz je stigao u Aušvic.

43
Kovno, 1943.

Crtež br. 43
Stabla sa odsečenim
granama.

Sakupljanje dece je trajalo od utorka do subote. Majke su pokušavale da zaštite svoju decu. Nemci su ih tukli do krvi, a onda su im otimali decu.

Decu su ubacivali u teretne vagone. Jedna majka, kojoj je troje dece grubo oteto iz naručja, izbezumljeno zavrišta. Nije plakala; bio je to strašan krik koji se prolomi s kraja na kraj perona. Svojim užasom utišao je sve druge glasove, poput urlika ranjene životinje. Čak su se i Nemci užasnuli, i oficir joj reče: „Brzo se penji u vagon i uzmi svoje dete –“

Dah nam načas zasta, a oficir dodade:

„Ali moraš da odabereš jedno, čuješ li, Jevrejko, samo jedno!“

Kadarse majka pope u teretni vagon, deca ispružiše ruke i zgrabiše je. Sve troje povika: „Majko, spasi nas, majko?“

Majka se ukoči. Sve se rasplinu, i nju iznesoše iz vagona, praznih ruku.

44

Geto i Vilnu,
1. januar, 1942.

Crtež br. 44

**Nada cionističke borbe.
Plava i bela. Zlatna, po-
traga kroz mrak vreme-
na.**

Jevreji, nećemo ići kao ovce na klanje!

Jevrejska omladino, ne veruj onima koji te varaju.

*Od 80.000 Jevreja u Jerusalimu Litve, preostalo je samo
20.000...*

Onaj koga izvedu kroz kapije geta neće se vratiti.

Svi putevi Gestapoa vode u Ponariju. A Ponarija je smrt.

*Hitler smeru da uništi sve Jevreje u Evropi. sudbina je
litvanskih Jevreja da budu prvi na redu.*

Ne idimo kao ovce na klanje!

*Mi jesmo slabi i bez oružja, ali jedini odgovor ubici jeste
samoodbrana!*

*Braćo! Bolje je da umremo kao slobodni borci nego da
živimo od milosti ubica.*

Branićemo se! Branićemo se do poslednjeg daha!

45 Pobuna golubica

45

Varšava,
19. april, 1943.

Crtež br. 45
Uništeni nemački tenk.

Varšavski geto je opkoljen uoči Pesaha. Gledao sam sa osmatračnice kako vojska napreduje pored zida. Gomile šlemova blešte pod jutarnjim suncem. Izvukoh zatvarač na granati i bacih je kroz prozor.

Od tog trenutka svaka kuća u Varšavskom getu postala je borbeni položaj.

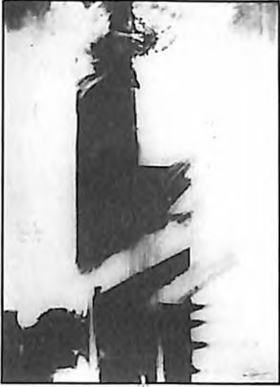
Sa prozora, sa svakog sprata, sipala je vatra na Nemce i Ukrajince. Debora je stajala na prozoru iznad mene.

Jedan vojnik je primeti i zaprepašćeno povika prijatelju:

Gledaj, Hanse, Jevrejka s puškom!

Oni uperiše oružje na nju, ali Debora je bila brža. Bacila je granatu na njih, jedinu koju je imala.

46 Geto gori

46

Varšava,
23. april, 1943.

Crtež br. 46
Iz vagona, kroz dim-
njake, u nebo.

*Svake noći plamena mora besneše a vatreni jezici kružiše
nad Varšavskim getom.*

*Kuća za kućom se rušila, i nebo je sijalo zastrašujućom
svetlošću.*

*A u blizini, s druge strane zida, život je tekao kao i
obično. Stanovnici glavnog grada Poljske išli su u šetnju,
zabavljali se, i danju gledali gust dim a noću stub vatre.
Neki su se čak usudili da priđu zidu geta da bi bolje
videli „kako Jevreji gore“.*

*A kada je vetar zaneo plamenove i zapalio kuću s druge
strane zida, odmah dojuriše vatrogasci. Jedino našu vatru
nema ko da gasi.*

47 Komandantov oproštaj

47

Mila 18, Varšava,
25. april, 1943.

Crtež br. 47
Spomenik heroju.

... Ne znam šta da ti kažem. Dogodilo se nešto što prevazilazi naš najsmelij san: Nemci su dva puta isterani iz geta.

... Tri dana geto je okružen plamenovima. Noćas prelazimo na partizansku borbu.

... Ne mogu da opišem naše sadašnje stanje. Samo će nekolicina preživeti, svi ostali će pre ili posle nestati. Naša sudbina je zapečaćena. U bunkerima ne može da se upali sveća zbog nedostatka vazduha.

... Doviđenja, dragi prijatelju, poslednja želja u mom životu je ispunjena. Bio sam povlašćen da vidim jevrejsku odbranu geta u svoj veličini i slavi.

(-) Mordehaj Anilevič

48 Sam sa svima

48

Krakov, 1944.

Crtež br. 48
Lik prošlosti.

Stajala je u poznatoj ulici, s krajem crne pletenice među prstima, dok je u drugoj ruci držala lutku. Pogled joj je prelazio preko zatvorenih prozora, i jedan neznamac joj reče:

- Nemaš ovde šta da tražiš, dete.
Tražim svoj grad, Krakov.*
- Ovo je taj grad. Kuda želiš da ideš?
U našu sinagogu.*
- Koga tražiš u sinagogi?
Mog oca, hazana.*

A on joj reče:

- Ove kuće, dete, prazne su.*

Znači, sama sam, reče dete, zakasnila sam. Moja braća su odvedena u zapečaćenim vagonima.

49

Partizanske šume, 1944.

Crtež br. 49

Zlatni plamen jevrejskog otpora protiv nemačke ratne mašine.

Zima godine 1944. približavala se kraju. Staze u šumi su se otapale danju, a noću se zemlja ponovo ledila kao oštro staklo.

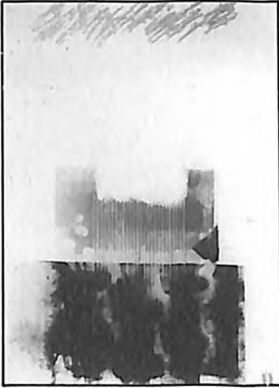
Partizani koji su pod zaštitom mraka stigli do ulaza u selo podeliše se u dve grupe: ruska četa je zauzela položaje na zapadu i jugu, dok se jevrejska četa ukopala na obali zamrznute reke. Preostalo je još sedam minuta do dogovorenog znaka. Glasovi nemačkih vojnika lagano su tihnuli iza kuća. Baruh i Uri su odrasli među tim drvenim kućama. Igrali su se i sanjali u tim uličicama. Tamo gde su prvi put iskusili ljubav, u šumi pored starog groblja, njihove porodice su izvedene na pogubljenje.

Blesnu crvena raketa, i Zajcevljeva grupa odmah povika: Napred, drugovi, za domovinu!

Istog trenu začu se kako Baruh jasno i glasno viče na jidišu: U ime prosute krvi, drugovi, za našu braću!

Uri oslobodi obarač i skoči na noge. Reči uminuše. I on ču samo vatru pred sobom i led kako se lomi pod njegovim nogama.

50 Sveća bezimenima

50

Evropa, 1945.

Crtež br. 50
Razgovor zemlje i neba.

*Tog dana izađoše oni koji su preostali: dvoje iz grada,
jedno iz sela.*

*Žena i dete izađoše iz bunkera ispod ruševina.
Muškarac izađe iz odvodne cevi. Preživeli izađoše iz
partizanskih šuma.*

*Spaseni izađoše iz Aušvica. Nad Evropom je sijalo sunce
– svet se ponovo vratio u stari tok. Stajali su među
gomilama pepela, s plamenim kamenom u srcima:*

Grad.

Grad.

*Kako oplakivati grad
čiji su ljudi mrtvi, a čiji mrtvi žive
u srcu?*

51

51 Svitak patnje koja nije okončana

Crtež br. 51
Krici iza čeličnih vrata.

*Za zatočnike Ciona koje neprekidno proganjaju u
Sovjetskom Savezu.*

*Za hebrejske pisce ubijene u koncentracionim logorima
u Sibiru, čiji je jedini greh bila vernost jeziku njihovih očeva*

*Za učitelje i njihove učenike koji čuvaju kulturu Izraela,
koji su saslušavani i mučeni*

Za jevrejske lekare, žrtve čudovišne klevete

*Za vodeće pisce na jidišu, hladnokrvno pogubljene u
staljinističkoj Rusiji dok je pepeo u pećima Aušvica još
bio topao*

*Uspomena na njih biće sačuvana u spisima o vatri
naroda koji se bori za svoj život.*

56

52

Crtež br. 52

Poslednji. Povratak kru-
gu, povratak nadi. Zlatni
zraci nade ponovo su s
nama.

Padobrance, glasnike Izraela, koji su prvi pritekli u pomoć porobljenom narodu Evrope, i koji se nisu vratili.

*I upamtimo
dobrovoljce iz Jevrejske brigade,
jevrejske vojnike i oficire u vojskama saveznika koji su pali u
ratu protiv nacističke nemačke.*

*I upamtimo
nepoznate ilegalne doseljenike i njihove vođe koji su se
utopili u moru s vizijom svoje domovine.*

*I upamtimo
one koji su išli na vešala dajući svoje živote za slobodu
Izraela.*

*I upamtimo
smeli duh boraca otpora i vojnika izraelskih odbrambenih
snaga na bojnim poljima.
I neka svako od nas upamti
sve one koji su pali u bitkama za iskupljenje i svojom smrću
zapovedili nam da živimo.*

